

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації
Пешкової Ольги Геннадіївни
«Стратегії та чинники англо-українського перекладу мовної гри в науково-популярному дискурсі»,
яка подається на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 – Гуманітарні науки
за спеціальністю 035 – Філологія

1. Оцінка роботи здобувача у процесі підготовки дисертації і виконання індивідуального плану навчальної та наукової роботи.

Здобувачка Пешкова Ольга Геннадіївна виконала у повному обсязі Індивідуальний план Освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії. Освітня програма в обсязі 40 кредитів ECTS виконана у повному об'ємі. Вона успішно склала сім заліків та два екзамени з наступних дисциплін:

Заліки:

- 1) «Філософські засади та методологія наукових досліджень» – 80 балів;
- 2) «Підготовка наукових публікацій та презентація результатів досліджень» – 70 балів;
- 3) «Іноземна мова (англійська)» – 98 балів;
- 4) «Парадигми сучасної філології» – 90 балів;
- 5) «Історія перекладу: теоретичні та прикладні аспекти» – 90 балів;
- 6) «Перекладознавчі дослідження у поліпарадигмальному та міждисциплінарному вимірах» – 92 бали;
- 7) «Жанрові теорії перекладу: художній та галузевий переклад» – 93 бали.

Екзамен:

- 8) Іноземна мова (англійська мова) – 95 балів;
- 9) «Загальна теорія перекладу» – 95 балів.

Складено також комплексний іспит зі спеціальності. Всі заплановані види робіт було виконано своєчасно. Здобувачка плідно співпрацювала з науковим керівником протягом усього терміну навчання поза аспірантурою.

2. Обґрунтування вибору теми дослідження.

Дослідження представляє собою спробу узагальнення стратегій та чинників перекладу різних типів мовної гри в наукових текстах, які належать саме до науково-популярного дискурсу.

У своїй теорії когнітивного розвитку видатний швейцарський філософ і психолог Жан Піаже описує гру як провідний тип діяльності, що визначає психічний розвиток людини з самого раннього віку. Тому цілком логічним видається й те, що по мірі засвоєння мови як головного механізму комунікації, людина починає

ототожнювати гру з мовою, а мову з грою, тим більше, що формування мовленнєвих та ігрових навичок розвивається паралельно, протягом т. зв. «доопераційної фази» її інтелектуального розвитку. Так з'являється мовна гра, прояви якої пронизують буквально всі сфери як внутрішньомовного, так і міжмовного спілкування.

Складність і неоднозначність феномену мовної гри засвідчується відсутністю єдиного підходу до її тлумачення, форм та засобів дискурсної репрезентації. Дослідники вважають, що за останні десятиріччя мовна гра все активніше поширюється тими сферами комунікації, які раніше вважалися для неї абсолютно непроникними, як, наприклад, політична чи наукова. Водночас спостерігається брак ґрунтовних досліджень, присвячених створенню мовної гри та її перестворенню засобами іншої мови. Майже невивченими на сьогодні залишаються (між)культурні аспекти функціонування мовної гри, а також її мультимодальні прояви на перетині мови та інших семіотичних систем, що також можна вважати прерогативою сучасного перекладознавства в його інтерсеміотичному вимірі.

Зважаючи на все зазначене, *актуальність* поточного дослідження визначається потребою комплексного перекладознавчого опрацювання мовної гри як лінгвального та мультимодального феномену в її діяльнісному та результативному вимірах. Такий підхід сприятиме подальшій розбудові науки про переклад на засадах актуальних гуманітарних принципів міждисциплінарності, поліпарадигмальності та мультимодальності.

Метою дослідження є встановлення та вивчення мовних, культурних та особистісних чинників і сформованих на їхній основі перекладацьких стратегій англо-українського відтворення засобів мовної гри в науково-популярному дискурсі. Відповідно до поставленої мети, в роботі реалізовано низку *завдань*:

- дослідити філософські та психологічні витoki філологічного тлумачення мовної гри;
- проаналізувати прикладні аспекти мовної гри – лінгвістичний та перекладознавчий;
- описати специфіку реалізації мовної гри в науково-популярному дискурсі та встановити принципи її відтворення в англо-українському перекладі;
- виробити методологічну модель дослідження на основі тлумачення перекладу як гри;
- визначити чинники та стратегії перекладу каламбурів (лінгвальних та мультимодальних) та прецедентних феноменів як головних форм репрезентації мовної гри в науково-популярному дискурсі;
- організувати та провести ретроспективний експеримент для визначення діяльнісної специфіки перекладу квазітермінів в науково-популярному дискурсі.

Об'єктом дослідження виступають актуалізовані в науково-популярному дискурсі форми мовної гри (каламбури, прецедентні явища, оказіональні квазітерміни) в анломовному оригіналі та українськомовному перекладі, а *предметом* дослідження – чинники та зумовлені ними стратегії відтворення різновидів мовної гри в іншомовному та іншокультурному середовищі.

Методологічну основу дослідження утворюють принципи міждисциплінарності, поліпарадигмальності та мультимодальності, які структурують

дослідження та забезпечують його комплексний характер, а отже й надійність отриманих результатів. Міждисциплінарність характеризує поточне дослідження тією ж мірою, що й загальний розвиток перекладознавства, яке сформувалося як синтетична наукова галузь на перетині низки гуманітарних дисциплін. Враховуючи об'єкт нашого дослідження, його проведення було би неможливим без апеляції до теорій та методів філософії, психології, культурології, когнітивної науки. Поліпарадигмальність дослідження, що є проявом концепції онтологічної відносності Вілларда Квайна, реалізована в поєднанні компонентів методологічного апарату трьох провідних парадигм сучасного перекладознавства – системно-структурної, культурної та діяльнісної. Мультиmodalність дослідження проявляється в залученні до його орбіти вербально-візуальних каламбурів, вивчення яких здійснювалося на засадах семіотичної класифікації перекладів Романа Якобсона.

Матеріалом дослідження виступають засоби омовлення тих форм мовної гри, які, за результатами дослідження, є найтиповішими в англomовному науково-популярному дискурсі, та їхні українські переклади. Ними стали: лінгвальні каламбури (416 одиниць), мультиmodalні каламбури (179 одиниць), прецедентні феномени (302 одиниці). Джерелом ілюстративного матеріалу виступили монографії й журнальні статті, а також Інтернет-сайти. За останні роки надзвичайно виросла популярність Інтернет-ресурсів, присвячених науковому гумору, які виступають експериментальною площадкою для формування нових гібридних та мультиmodalних жанрів (на кшталт мемів, відеодайджестів чи комік-стріпів), а сам науковий гумор став значно прогресивнішим та відкритішим. Частина досліджуваного в роботі матеріалу було отримано в результаті двох ретроспективних експериментів з перекладу каламбурів та квазітермінів.

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Проблематика дисертації відповідає профілю досліджень, які проводяться на кафедрі перекладознавства імені Миколи Лукаша факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в межах наукової теми «Актуальні проблеми перекладознавства, мовознавства і методики навчання перекладу» (протокол № 10 засідання Вченої Ради факультету іноземних мов від 28 серпня 2021 року).

4. Особистий внесок дисертанта в отриманні наукових результатів та їх новизна.

Дисертаційна робота О. Г. Пешкової є самостійною завершеною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що у сукупності вирішують важливу наукову проблему перекладацького відтворення різних форм репрезентації мовної гри в науково-популярному дискурсі. Висновки, сформульовані авторкою, відзначаються обґрунтованістю, достовірністю, вагомим теоретичним на практичним значенням.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше:

на теоретичному рівні: розроблено комплексний підхід до висвітлення перекладацької специфіки мовної гри в науково-популярному дискурсі на основі принципу тріангуляції, що забезпечує валідність отриманих результатів і полягає в поєднанні положень трьох парадигм (системно-структурної, культурної та діяльнісної) та трьох дослідницьких принципів сучасної гуманітаристики (міждисциплінарності, поліпарадигмальності та мультимодальності); виокремлено і досліджено стратегії та чинники перекладу мультимодальних каламбурів; висвітлено особливості перекладацьких рішень щодо відтворення мовної гри на основі експериментальних методів;

- на методологічному рівні: запропоновано принципово нову модель дослідження міжмовного відтворення мовної гри на основі тлумачення перекладу як ігрової діяльності.

Наукова новизна отриманих результатів втілюється в таких положеннях, що виносяться на захист:

1. Інтегративний підхід до розуміння мовної гри позиціонує її як дихотомічний феномен, що об'єднує: (1) лінгвокреативну діяльність мовця, скеровану на увиразнення дискурсу за рахунок неконвенційного поєднання/використання одиниць/елементів різної мовної ієрархії та (2) результат цієї діяльності у вигляді різноманітних мовно-мовленнєвих утворень (ігрем). На основі емпіричного аналізу виокремлюємо поширені в англomовному науково-популярному дискурсі форми мовної гри:

1.1. Каламбури, в яких неконвенційним є навмисне поєднання в одному контексті двох різних значень ідентичних або подібних лексичних одиниць чи граматичних форм, внаслідок чого створюється семантична неоднозначність як джерело гумористичного ефекту;

1.2. Вербальні прецедентні феномени (прецедентне ім'я та прецедентне висловлення), що набувають статусу мовної гри за умов апеляції до фрагментів дійсності, що видаються несумісними з тим різновидом дискурсу, в якому їх актуалізовано, хоча насправді мають із ним символіко-метафоричний зв'язок;

1.3. Інновації, ігровий статус яких зумовлюється їхньою номінативною функцією: вони виступають знаками, що заміщують відповідні об'єкти дійсності, а в перекладі відбувається подвійна гра-заміна, коли знаки однієї мови заміщуються знаками іншої.

2. Неконієнційність як онтологічна риса всіх заявлених в роботі форм мовної гри зумовлює їхній статус перекладацьких труднощів. Віднесення мовної гри до перекладацьких труднощів означає деавтоматизм перекладацьких дій через відсутність готових засобів її іншомовної та іншокультурної репрезентації і, відповідно, необхідність значних творчих зусиль задля забезпечення належної адекватності як на рівні окремого прийому, так і тексту в цілому.

3. Мовна гра в науково-популярному дискурсі реалізує низку функцій, серед яких виокремлюємо атракційну, популяризаторську, рекламно-пропагандистську, символічну, парольну тощо. Виступаючи ефективним засобом презентації власне наукової інформації і залучення потенційних реципієнтів, мовна гра претендує на статус жанрової доміганти, що отримує право на пріоритетне відтворення в цільовому лінгвокультурному середовищі.

4. Концепція перекладу-гри передбачає творче змагання між автором та перекладачем, критерієм перемоги в якому виступає здатність перекладача до еквівалентного відтворення оригіналу на структурно-семантичному, комунікативно-функційному та культурному рівнях. У випадку мовної гри перекладач може досягти перемоги над автором за рахунок стратегій аналогічної мовної гри або її компенсації схожими засобами, натомість поразкою вважаємо стратегії вилучення мовної гри, її передачі описовим шляхом або через коментар.

5. Узагальнений аналіз стратегій, задіяних для відтворення різних форм мовної гри в англо-українському науково-популярному перекладі, вказує на те, що всі вони вкладаються в стандартний набір подолання перекладацьких труднощів, який включає переклад за допомогою прямих (паралельних, словникових) відповідників, переклад на основі різноманітних смислових трансформацій та/або функційних відповідників, нульовий переклад, тобто збереження вихідної одиниці у її первинному вигляді та вилучення.

5. Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, які захищаються.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, результатів і висновків дисертації О.Г. Пешкової забезпечена коректним застосуванням сучасних методів і методик дослідження пов'язаний із його комплексним характером. У роботі застосовані загальнонаукові методи аналізу й синтезу, необхідні для вивчення як теоретичних джерел, так й ілюстративного матеріалу та вироблення власних дослідницьких гіпотез та висновків на основі зібраних теоретичних та емпіричних даних. Метод класифікації був необхідний для розподілу різновидів мовної гри за класифікаційними ознаками. Мовознавчі методи структурного, семантичного та контекстного аналізу було задіяно для вивчення лінгвальних параметрів засобів актуалізації мовної гри, релевантних для перекладознавчого дослідження. Метод комунікативно-функційного аналізу забезпечив розуміння доцільності та ефективності використаних перекладацьких стратегій. Ретроспективна експериментальна методика під назвою «Частковий відкладений звіт про проблеми та їхнє вирішення», розроблена на основі методики Даніеля Гіла під назвою «Інтегрований Звіт про Проблеми та їхнє Вирішення» (Integrated Problem and Decision Reporting), забезпечила висвітлення механізму прийняття перекладацьких рішень і розробки стратегії подолання перекладацьких труднощів, спричинених мовною грою, так само як і висвітлення чинників, що впливають на вказані рішення та стратегії. Метод кількісних підрахунків було застосовано для опрацювання результатів перекладацьких експериментів. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковані в науковому журналі індексованому наукометричною базою Scopus та фахових наукових виданнях України категорії Б. Усі результати та зроблені висновки доповідалися та обговорювалися на міжнародних наукових конференціях. Висновки дисертаційної роботи є обґрунтованими.

6. Наукове, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Наукове і теоретичне значення дослідження визначається його внеском до загальної теорії перекладу (розробка комплексної моделі перекладознавчого дослідження мовної гри, яка може бути потенційно адаптована до інших різновидів перекладацьких труднощів); спеціальної теорії наукового перекладу (виокремлення та аналіз принципів перекладацького відтворення мовної гри в науково-популярному дискурсі); теорії інтерсеміотичного перекладу (визначення стратегій та чинників перекладу вербально-візуальних каламбурів); діяльнісної теорії перекладу (розробка експериментальної методики для вивчення перекладацьких рішень стосовно стратегій та способів перекладу різних форм мовної гри).

Практична значущість дослідження визначається можливістю використання його теоретичних положень та практичних результатів в освітньому процесі при викладанні таких навчальних дисциплін, як: «Вступ до перекладознавства» (тема «Труднощі перекладу»); «Актуальні проблеми теорії та практики перекладу» (теми «Проблеми перекладності», «Переклад наукових текстів. Проблема відтворення термінології»); «Лексикологія з порівняльним компонентом» (тема «Стилістична типологія словника англійської мови»); «Порівняльна стилістика» (теми «Лексичні стилістичні фігури англійської та української мов», «Функціональні стилі англійської та української мов»); «Сучасні філологічні концепції» (тема «Онтологічна природа перекладу та перекладознавчі парадигми»); «Теорія міжкультурної комунікації» (теми «Мова і культура: теорія мовної відносності та концепція неперекладності», «Лексичні бар'єри на шляху міжкультурної комунікації»).

Зібраний в перебігу дослідження ілюстративний матеріал та вироблені методики можуть бути використані в освітньому процесі, а головні теоретичні постулати та висновки – при здійсненні різноманітних досліджень, присвячених проблематиці перекладацьких труднощів, перекладацьких стратегій, експериментальних досліджень перекладацької діяльності та дискурсивним перекладознавчим студіям.

7. Повнота викладення матеріалів дисертації в роботах, опублікованих автором.

Основні теоретичні положення й висновки роботи відображені в 11 публікаціях здобувачки: 2 статтях у виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу, з яких 1 стаття входить до міжнародної наукометричної бази Scopus, 5 статтях у фахових виданнях України, 4 тезах на міжнародних наукових конференціях. Одноосібних статей – 4, у співавторстві – 3.

Особистий внесок здобувачки в публікації у співавторстві полягає в організації та проведенні експериментів, що лежали в основі публікацій, а також аналізі отриманих результатів.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Публікації у фахових виданнях України:

1. Ребрій О.В., Пешкова О.Г. Як перекладачі грають в мовні ігри (і перемагають): експериментальне дослідження. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Methodика викладання іноземних мов». Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2020. Випуск 92. С. 82-92. <https://doi.org/10.26565/2227-8877-2020-92-11>

URL: <https://periodicals.karazin.ua/foreignphilology/article/view/17235/>

2. Пешкова О.Г. Переклад як гра: нова методологія дослідження перекладу мовної гри. Нова філологія. Збірник наукових праць. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. № 89. С. 192-200. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-28>

URL: <http://novafilolohiia.zp.ua/index.php/new-philology/article/view/838>

3. Пешкова О.Г. Прецедентні феномени як засіб мовної гри в англо-українському перекладі науково-популярних текстів. Закарпатські філологічні студії. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2023. Випуск 28. Том 2. С. 154-160. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.2.29>

URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/28/part_2/29.pdf

Публікація у закордонних періодичних наукових виданнях, що входять до міжнародної наукометричної бази Scopus:

4. Rebrii O., Rebrii I., Pieshkova O. When Words and Images Play Together in a Multimodal Pun: From Creation to Translation. Lublin Studies in Modern Languages and Literature. 2022. Vol. 46. № 2. <http://dx.doi.org/10.17951/lsmll.2022.46.2.85-97>

URL: <https://journals.umcs.pl/lsmll/article/view/13820>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Rebrii O., Pieshkova O. Language games vs. the game of translation. SHS Web of Conferences. 2021. Vol. 105. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110503004>

6. Пешкова О.Г. Прецедентні імена як засіб мовної гри в англо-українському науковому перекладі. Тези доповідей XI науковій конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2021. С. 54-55.

7. Pieshkova Olha The Game of Translation: How to Win. IALS Conference 2021 «Game of Theories». Book of abstracts, 2021. P. 34-35.

8. Пешкова О.Г. Способи перекладу каламбурів в науково-популярних текстах». Тези доповідей XXI науковій онлайн-конференції з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація». Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2022. С. 89-91.

9. Пешкова О.Г. Особливості перекладу okazionalizmів у науково-популярних текстах. Тези доповідей XXII науковій онлайн-конференції з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація». Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна,

2023. С. 103-105.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації (публікація у науковому виданні, включеному на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України):

10. Пешкова О.Г. Еволюція підходів до визначення поняття «мовна гра». Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна. 2014. Вип. 44. С. 238–239.

11. Пешкова О.Г. Науковий дискурс як об'єкт реалізації прийомів мовної гри. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». 2017. Вип. 31 (2). С. 104–108.

Результати дисертаційної роботи повністю відображено в названих вище публікаціях.

8. Апробація матеріалів дисертації.

Основні теоретичні положення й висновки дисертації обговорено на засіданнях кафедри перекладу імені Миколи Лукаша факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (2020–2023 рр.), а також на таких наукових конференціях: Міжнародна науково-практична конференція для перекладачів, молодих науковців та здобувачів освіти “Translation Industry: Theory in Action” (Київ, 11-12 грудня 2020 року), XI наукова конференція з міжнародною участю «Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу (Харків, 15-16 квітня 2021 року), Міжнародна конференція Міжнародної Асоціації лінгвістичної семантики “Game of Theories” (Вільнюс, Литва, 22-24 жовтня 2021 року), Всеукраїнська наукова конференція «Переклад в Україні: тенденції, напрямки та соціополітичні виклики» (Львів, 8-9 листопада 2021 року), XXI наукова онлайн-конференція з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 4 лютого 2022 року), Міжнародна наукова конференція “Chance for Science” (Лейпциг, Німеччина, 8 вересня 2022 року), XXII наукова конференція «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 3 лютого 2023 року).

9. Дотримання академічної доброчесності

На підставі вивчення тексту дисертації здобувача, наукових праць здобувача та Протоколу контролю оригінальності (перевірку наявності текстових запозичень виконано в антиплагіатній інтернет системі StrikePlagiarism.com) встановлено, що дисертаційна робота виконана самостійно, текст дисертації не містить плагіату, а дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності. Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

10. Оцінка мови та стилю дисертації.

Матеріал дисертації викладено в логічній послідовності та доступно для сприйняття. Дисертація написана науковим стилем мовлення, структура дисертації відповідає алгоритму здійсненого автором дослідження. Зміст, структура, оформлення дисертації та кількість публікацій відповідають вимогам постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 21.03.2022 року № 341), Наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 31.05.2019 року № 759).

11. Відповідність змісту дисертації спеціальності з відповідної галузі знань, з якої вона подається до захисту.

За своїм фаховим спрямуванням, науковою новизною і практичною значимістю дисертаційна робота Пешкової Ольги Геннадіївни «Стратегії та чинники англо-українського перекладу мовної гри в науково-популярному дискурсі» відповідає спеціальності 035 – Філологія. Здобувачем повністю виконана освітня та наукова складові освітньо-наукового рівня вищої освіти.

12. Результати обговорення та проведення презентації. Рекомендація дисертації до захисту.

Здобувачка представила основні результати досліджень своєї дисертаційної роботи на розширеному засіданні кафедри перекладознавства факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 8 від 18 січня 2023 року) у формі презентації та наукової дискусії після її завершення.

Враховуючи високий рівень виконаних досліджень, а також актуальність теми роботи, наукову новизну результатів та їх наукове і практичне значення, на розширеному засіданні кафедри було одностайно ухвалене рішення про рекомендацію дисертації Пешкової О. Г. «Стратегії та чинники англо-українського перекладу мовної гри в науково-популярному дискурсі» до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді для здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 – Філологія з галузі знань 03 – Гуманітарні науки.

Головуюча на засіданні кафедри
перекладознавства імені Миколи Лукаша
факультету іноземних мов
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
доктор філологічних наук, професор

Алла МАРТИНЮК